

МЛАДИ НУШИЋ И ДЕМОНСТРАЦИЈЕ У НАРОДНОМ ПОЗОРИШТУ

Ми данас мало познајемо Нушића из најранијих дана. Остали су нам непознати или недовољно познати његови први литерарни покушаји, његове младићке љубави, па чак и његово политичко формирање и изграђивање. Тако, на пример, и о Нушићевом учешћу на демонстрацијама у београдском Народном позоришту, „највећим ђачким демонстрацијама у XIX веку“,¹ одржаним крајем априла 1882 године када је Нушић био ученик седмог, завршног, разреда реалке, ништа до данас нисмо знали. О томе, нажалост, нема никаквих помена, ни наговештаја чак и у Нушићевој *Аутобиографији*.² Међутим, тај догађај био је веома значајан и за ондашњу нашу омладину и за будућег нашег комедиографа. Он нам, штавише, наговештава и боље објашњава оног демократски и револуционарно настројеног Нушића, вечито у покрету и увек спремног да иде напред за временом.

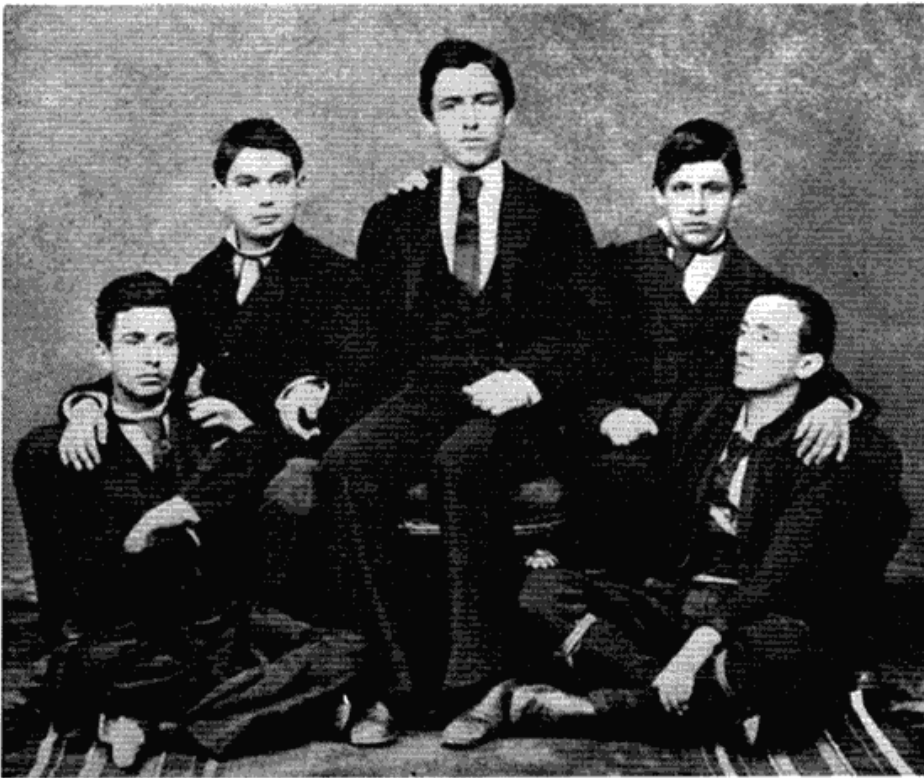
I

Управа Српског „краљевског“ народног позоришта у Београду, на челу с познатим режимским управником Милорадом П. Шапчанином, који није смео нешто касније да прикаже Нушићевог *Народног посланика*, ставила је била на репертоар за позоришну сезону 1881/82 године и „шаљиву игру“ *Рабагас* од француског писца Сарадуа. Овај комад био је изразито реакционарног карактера и у њему се „најгладније исмевала опозиција и социјалисти“³. Стављен је на репертоар по сугестији д-ра Владана Ђорђевића, д-ра Патлицанлије, како су га називали тадањи опозициони листови, који је био интим-

ни пријатељ преводиоца тога комада Косте Н. Христића, такође познатог стуба и слуге Обреновићевог режима.⁴ Осим тога преводилац је, према писању *Борбе*,⁵ овај комад прерадио и прилагодио нашим приликама. И тако триумвиратски припремљен, уз кумовање министра унутрашњих дела Милутина Гарашанина, овај комад требало је да у „народном“ позоришту „нагрди народ и исмеје опозицију“.⁶

За антинародни и антисоцијалистички садржај *Рабагаса* знало се унапред. Реакционарни режими и у другим земљама покушали су да прикажу овај комад, али је он свуда наилазио на неодобравање и негодовање публике и „пропао на свим позорницама у образованом свету“.⁷ Сасвим је разумљиво да и наши социјалисти и радикали, у опозицији према тадашњем реакционарном Милановом режиму, нису могли мирно и незаинтересовано да посматрају стављање на репертоар овог комада, па су потајно почели да припремају демонстрације, нарочито међу школском омладином.

Ако бисмо најпре хтели да утврдимо ко је био главни организатор тих ђачких демонстрација: социјалисти или радикали — не би нам то пошло за руком, а то није могла да сазна, и поред дугог и систематског ислеђивања, ни ондашња полициска власт. Иако су пред својим старешинама саслушани сви ученици учесници на демонстрацијама, а многи и пред полицијом, ниједан није хтео да каже ко га је наговорио или позвао да дође на претставу. Међутим, иако је напредњачки лист (владајуће странке) *Видело*⁸ тврдио да су ученици од организатора демонстрација добили и

Сл. 1 — Нушић као ученик IV разреда гимназије. Први десно у народном оделу.

новац за улазнице, професори који су присуствовали премијери Рабагаса, а које је тадањи министар просвете Стојан Новаковић хтео да прогласи денунцијантима, порицали су у својим изјашњењима да су знали за ове припреме.

Једино се по изјавама двојице професора Прве београдске гимназије, Андре Николића и Сретена Ј. Стојковића, може нешто наслутити о томе. Први у свом изјашњењу каже да се „у уредништву Борбе за нередџе знало пре претставе“, а други тврди да је „на два-три сахата пре претставе чуо да социјалисте спремају демонстрације“.⁹ Међутим, један од учесника на тим демонстрацијама, исто тако социјалиста, Живојин Балугџић писао је касније да су их на то „мобилисали рођаци и познаници“, али не каже какве политичке припадности.¹⁰ Било како било, тек полиција је сматрала да су то могли учинити само комунци и републиканци, па је ученицима приликом саслушавања подметала да су викали „Живела република, доле с краљевином!“¹¹ Исто тако полиција је покушала да искористи ове демонстрације и као повод за обрачун с неким социјалистичким првацима.¹²

Припреме за демонстрације су биле јавна тајна, те су за њих знали и полиција и управник Народног позоришта.¹³

И ученици, и позоришна управа, и полиција — сви су се добро припремили за „наступ“ у Позоришту. Ученици су купили звиждаљке, чегртаљке, жабице, „кри-крије“, па и штапове, а управник Позоришта је замолио месну полициску власт да пошаље „одређени број“ жандарма и сâм наредио да се посетиоцима при уласку узму штапови и палице.¹⁴ Интересантно је да позоришна публика, иако је била премијера, није била много заинтересована за овај комад. Није била распродата ни половина сале. Али, на један сат пре претставе непродату половину улазница одједном су почели да купују „млади људи и други који се ређе и редовно само о празницима виђају у позоришној дворани“.¹⁵ Задње клупе партера, партер стајање и трећа галерија зачас су били разграбљени. Многи који нису били благовремено набавили улазнице, куповали су их када је већ почела претстава. Они пак, који нису могли да уђу унутра, или су били добили задатак да демонстрирају пред Позориштем, — а то су били ученици

нижих разреда, младе калфе и трговачки помоћници — на дати знак требало је да разбију прозоре на позоришној згради и викну: „Живео народ!“¹⁶ Све је било спремно и чекало се само звоно за почетак.

Претстава је почела тачно на време, у пола осам, што се дотада ретко дешавало.¹⁷ Као пред буру, све је упочетку било мирно; сви су седели на својим местима, полиција је била преобучена у цивилна одела, а чегрталке се нису примећивале испод ђачких капута. У половини првог чина наједанпут се чуло „кри-кри!“ и звиждање „пи-ју-у“, појединачно у партеру, а затим „на свим галеријама и у партеру стајања“.¹⁸ Знак за почетак дао је Владимир Милојевић, уредник шаљивог радикалског листа Ћоса.¹⁹

Публика је била изненађена, али није протестовала на звиждање. Михаило Борисављевић, учитељ цртања и лепог писања у београдској Учитељској школи, који је сасвим случајно имао седиште поред Ћосе, замолио га је да ућути или „да изађе напоље ако му се комад не допада“, нашта му је овај самоуверено и набусито одговорио „да

има право звиждати као што има право пљескати“.²⁰ У партеру лево стајао је један жандарм. Управник Шапчанин замолио га је да забрани Милојевићу даље звиждање, али се жандарм није одазвао његовој молби. Тада се управник сâм пробио кроз гужву и замолио Милојевића „најуљудније или да престане или да се удаљи“.²¹ Ћоса му је одговорио да ће престати само ако се престане са претставом. Шапчанин се тада обратио неком Стејићу те су некако убедили Милојевића да се удаљи.²² Али галама и звиждање нису престали, тако да се претстава због нереда морала прекинути.

Тада се „претстава“ пренела са позорнице у позориште. На „сцену“ су ступили жандарми. Они су из публике, док је музика свирала „туш“, извукли администратора Народне ослобођења.²³ Жандарми су ипак успели некако да поправе ред, само не задуго.

Завеса се поново дигла и комад се наставио. Дошло се до места када монашки кнез патетично узвикује: „Овај народ треба погазити коњицом!“²⁴ То је било уље на ватру: настало је звиждање до бесконачности. Министар

Сл. 2 — Нушић са групом великошколаца. Седи доле у средини са новинама у рукама.

унутрашњих дела Гарашанин, који је седео у ложи с министром просвете Стојаном Новаковићем, наредио је да полиција тесацима (сабљама) растера публику. Жандарми су одмах повадили тесаке и почели да туку демонстранте. Настала је општа гужва. Публика је бегала преко музике која је урнебесно свирала. Њен задатак је био да у тренуцима „највеће гунгуле и вике свира“.

Сл. 3 — Нушић после изласка из затвора.

Уредник *Дармара*²⁵ упао је у бубањ. Чуло се на све стране: „Напоље с полицијом; напоље са жандармима!“. Трећа галерија је грмела: „Изабаците те цукеле!“ (полицију). У свим се ложама узбуркало, а ходником се није могло проћи од гужве. Неко је чак устао да држи говор. Чули су се опет гласови: „Доле с полицијом; доле с Гарашанином!“, али је на то тесак својим треском и бљеском одговарао. У сали се одједном створило пуно жандарма. Њима су се придружили и чиновници Ва-

рошког кварта који су штаповима почели да туку ђаке.²⁶ На позорници, као врхунац свега, појавила се певачица! Гужва и гунгула као да су престале за тренутак, али се убрзо опет чуло на све стране: „Доле с комадом!“, „Напоље са жандармима!“. Неко се од глумаца ипак досетио и јавио публици да се комад неће одржати. Жандарми су тесацима избацили публику, али ни она није њима остала дужна.

Тада је дошао ред на спољашњу „заштитницу“. На месту где се данас налази кнез-Михајлов споменик била је тада рупчага пуна цигаља и камења, јер се тада копао темељ за његово постављање. На дати знак полетела је кишка каменица на прозоре Позоришта.²⁷ Демонстранти су разбили прозоре и на колима у којима мисле да је д-р Патлицанлија, те су тако случајно била разбијена стакла на туђим колима.²⁸ Тада је брзо дошла већа група жандарма на коњима. Они су у скоку и прескоку летели из гомиле у гомилу. Демонстранти су уступили. Многи су добили маснице по леђима, многи су зашечени, обележени, а добар део је пао полицији у руке.

II

Сутрадан је министар просвете упутио акт²⁹ ректору Велике школе и ректору Богословије, затим директору Прве београдске гимназије и управитељу Учитељске школе којим је тражио имена оних ученика који су учествовали на демонстрацијама и записнике о њиховим саслушањима. Управа града Београда пак са своје стране узела је ствар у своје руке. Она је одмах ухапсила многе учеснике. Тако су били затворени поред уредника *Јосе* још и Петар Стојановић, слагач у Задружној штампарији, Михаило Стојковић, практикант Београдског окружног суда, Таса Ивковић, ученик учитељске школе и Петар Видаковић, великошколац.³⁰ Накнадно су још били ухапшени: великошколац Љуба Ђирић, по сведочењу Светолика Ђорђевића, затим Вељко Танкосић, богослов, и Тодор Ђирковић, разносач *Радника* и *Борбе*.³¹

Управник града Ж. М. Блазнавац доставио је већ сутрадан, 29 априла, Министарству унутрашњих дела списак оних ученика, углавном великошколаца, за чија је имена сазнао и тражио од Гарашанина „да се сви ђаци који су учествовали у овом нереду изнађу од својих школских власти, да се узму на одговор и да се строго казне“.³²

У овом списку Управе града Београда нема имена Бранислава Нушића, али је било забележено име једног реалца Симе Катића, ученика четвртог разреда.³³ Но и Министарство просвете је некако сазнало да су на демонстрацијама учествовали „још и неки други из Реалке којима овдашња полицијска власт није могла имена сазнати“.³⁴ Зато је министар просвете 30 априла упутио акт и директору Реалке којим му препоручује да „пронађе све изгреднике који су правили нереди, да их саслуша и извод из истраге да достави Министарству просвете одмах“.³⁵ Акт сличне садржине с именима учесника, добијеним од Управе града, министар просвете је истог дана и под истим бројем послао и осталим школама.

Настало је опште саслушавање и ислеђивање у свим београдским школама. Највише је посла имао директор Прве београдске гимназије, чији су ученици масовно учествовали на овим демонстрацијама. Тадањи директор ове школе Светозар Милосављевић, радикал, који је исто тако био на претстави *Рабагаса*, нашао се у мучној и деликатној ситуацији: морао је да ислеђује и саслушава за „преступе“ које је и сâм одобравао. Он је био принуђен да створи „штабове“ за саслушавање по разредима како би на време могао све да испита. Тако је у Првој београдској саслушано 18 ученика седмог разреда, 30 ученика шестог, 24 петог, 5 четвртог и 3 трећег.³⁶ Затим, директор је морао да тражи посебна изјашњења од оних наставника који су били на претстави, а посебно од оних који на њој нису били.

Изјаве свих ученика који су учествовали на демонстрацијама биле су веома лаконске. Сви одреда су изјављивали да нису правили нереди и да их

нико није наговарао да иду на претставу. Понеко је само рекао да је звиждао, и то устима, или викао: „Напоље полиција!“ Ретко је ко изјавио да је видео друге ученике на претстави, а највећи део изјавио је да је претставу мирно посматрао или да је, када је настала гужва, отишао кући. Најтипичнија би била, свакако, изјава Јована

Сл. 4 — Нушић из 90-тих година XIX века.

Цвијића, тада ученика петог разреда, који је рекао да је „отишао одмах с претставе чим је видео неред и није видео ко је правио неред“.³⁷ Чак је и директор Прве београдске гимназије у свом изјашњењу изјавио да никога није видео од толиких својих ученика.³⁸

Такве неодређене и покровитељске извештаје Министарство просвете је добило и од других школа. Према извештају ректора Богословије протосинђела Никанора од 12 богослова који су присуствовали приказивању *Рабагаса* сви су изјавили да „они нису ни од

кога наговарани, нити учествовали у нередима.³⁹ И 39 ученика београдске Учитељске школе, иако су на претстави били стратешки распоређени: 3 у партеру седења, 13 у партеру стајања и 23 на првој галерији, само су „мирно посматрали претставу“.⁴⁰ Исто тако ништа се није могло сазнати ни од великошколаца,⁴¹ међу којима су учествовали на демонстрацијама и Богдан Поповић и Љуба Стојановић, доцније професори Велике школе. Ни директор београдске Реалке Милоје Миловук није могао много да сазна од својих ученика. Актом бр. 122 од 1 маја 1882⁴² он је само јавио да су „укратко испитани ученици Реалке: Сима Катић, четвртог разреда, Алкивијада Нуша (Бранислав Нушић), седмог разреда, и Војислав Цинцаревић, петог разреда“. Ни једне једине речи више.

Овакав, заштитнички и покровитељски, став директора београдских школа није се много допао министру просвете. Зато је он за Прву београдску гимназију одредио посебну комисију која је имала за задатак да саслуша и директора.⁴³ Директору пак Реалке послао је 1 маја још један акт⁴⁴ којим тражи да се „ученици наново испитају: ко их је учио на то, где су куповали штапове и пишталице, јер се види да су знали, иначе биће послани на строгу истрагу у полицију“. (Подвукао Д. В.).

Ми, нажалост, нисмо могли доћи до тих поновних саслушања Нушића и његових другова из Реалке, јер су она послата министру унутрашњих дела.⁴⁵ У сваком случају више је него сигурно да из њихових саслушања ни министар просвете ни министар унутрашњих дела нису добили издајничке и провалничке одговоре.

Да је Нушић заиста активно учествовао на овим демонстрацијама, можда и као организатор, није нам поминути извештај директора Миловука једино сведочанство. Нушић је, осим тога, из ових демонстрација изнео видљиве трагове. Наиме, један жандармски тесак закачио је и њега по руци и направио му поред малог прста ожиљак за читав живот.⁴⁶ Штавише, Ну-

шића је провалио у свом саслушању Милан Аранђеловић, тада ученик шестог разреда Прве београдске гимназије, који је открио још двојицу демонстраната. Он каже да је „видео у устима звижде код Божићара Банковића, Миленка Веснића (обојица из његовог разреда) и код Алкивијада Нуша из реалке“.⁴⁷ А да је Нушић заиста тада био активан у политичкој борби против режима, можемо се уверити и по његовим књижевним радовима, објављеним после ових демонстрација.

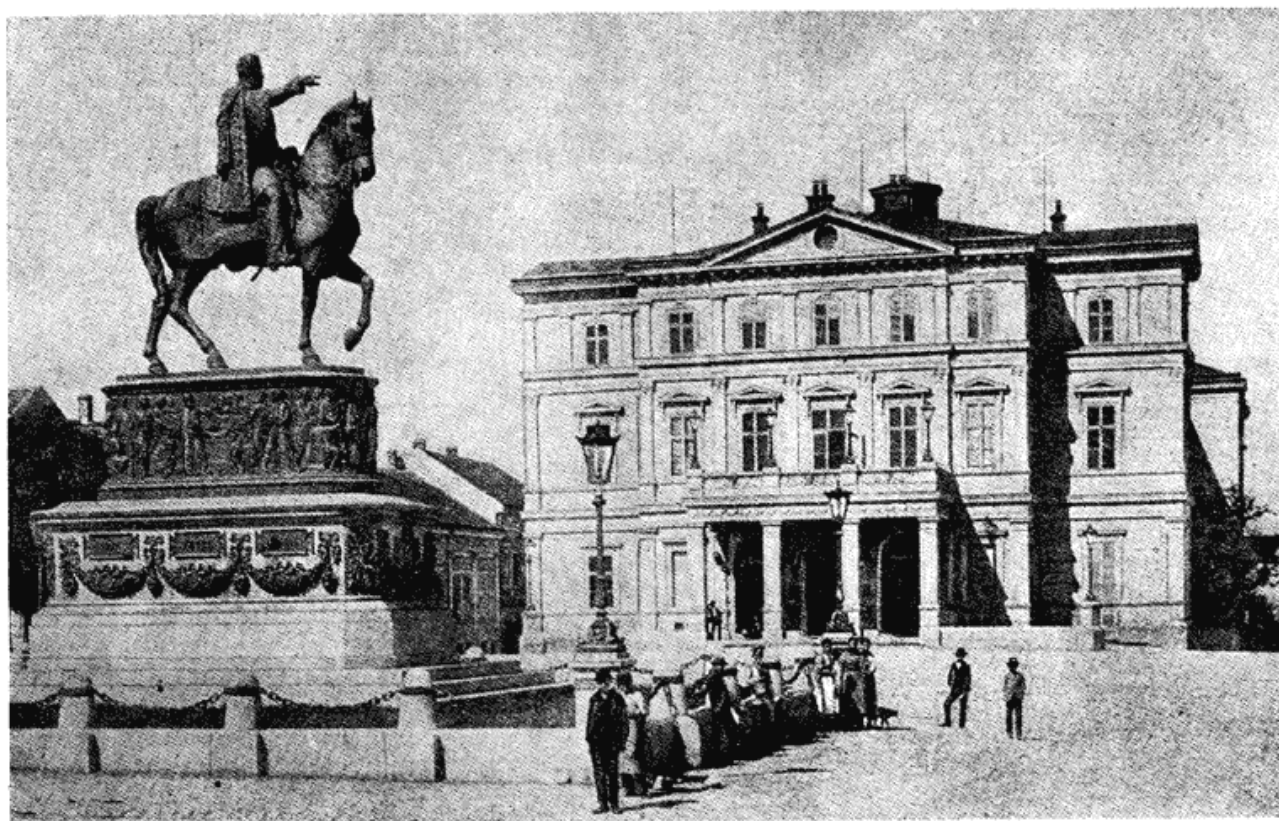
У том погледу нарочито су карактеристичне две Нушићеве песме, објављене у *Тоси*. Једна се зове *Покојна слободна штампа*, штампана у броју од 8 јула 1882 године, и друга *Кад се сетим...*, почетком августа исте године.⁴⁸ Из прве песме може се већ по наслову видети Нушићев слободарски став, а у другој он је у поднаслову ставио следеће објашњење: „У овој је песми изостављено оно што би и сама полиција изоставила“. Те две песме још више доказују да је Нушић тада био веома напредан и револуционаран.

Какве су казне употребљене према ученицима демонстрантима који нису допали томрука (затвора), није нам познато. Ни тадањој штампи, а ни у архиви Министарства просвете нисмо могли наћи да је неко био искључен из школе. Иако је и сам Нушић касније тврдио да је био избачен из школе,⁴⁹ он је редовно, 15 маја завршио седми разред,⁵⁰ а од 29 маја до 9 јуна те године полагао је и положио испит зрелости.⁵¹

Највероватније је да је због великог броја ученика све прошло без најстрожијих казни. Али, зато је сигурно да су многи, па и Нушић, морали одлежати по који дан у школском затвору или добити смањену оцену из владања. Нушић и остали „изгредници“ из Реалке добили су на крају године по тројку из владања.⁵²

*

Млади Нушић је, дакле, заједно с многим својим друговима још у средњој школи испољио опозиционарски став. Мада је пореклом из трговачке

Сл. 5 — Народно позориште у Београду крајем XIX века.

цинцарске породице и у детињству био под јаким породичним утицајем и непосредним религијским васпитањем, Нушић је, следејући напредне идеје Светозара Марковића, још као омладинац устао да брани народ и Народно позориште од напредњачког конзерватизма (у то време су били напредњаци на власти) и антинародног репертоара. Ово Нушићево учешће на демонстрацијама у Народном позоришту било је неоспорно први наговештај оног Нушића који је онако смео да скреше „у лице“ краљу Милану што „бабе слави, презире јуна-

ке“.⁵³ То је била генерална проба за оне демонстрације које је Нушић с успехом организовао 1908 године на белом коњу против анексије Босне и Херцеговине.⁵⁴ Уопште, то је био први смели корак, прво „борбено крштење“ оног и касније демократски и антифашистички настројеног Нушића. А, што је најважније, Нушић је највећи део свога веома обимног и веома разноврсног и најзначајнијег стваралаштва посветио позоришту, и добар део свога службовања провео у позоришним кућама, где је и своју политичку каријеру отпочео.

НАПОМЕНЕ

¹ Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије у Београду 1839—1939, Београд, 1939, 208.

² Бранислав Нушић, *Аутобиографија*. Издао Одбор за Нушићеву прославу, Београд 1924, 364.

³ *Борба* од 30 априла 1882, стр. 191. — Овај лист био је орган српских социјалиста. Почео је излазити 1 јануара 1882 године у

Београду. У заглављу је имао мото: „Сваки по способности, сваком по потреби“. Упочетку уредник *Борбе* је био Мита Ценић, а када се овај разишао са уредништвом, место уредника заузео је Никола П. Николић, великошколац-социјалиста. Лист је излазио у току 1882 а делом и 1883 године трипут недељно. Издао је укупно око 125 бројева. — Др Андрија Раденић, социјалистички лист *Борба* у Београду

пре седамдесет и пет година, *Годишњак Музеја града Београда*, II, 1957, 432—444.

⁴ Коста Н. Христић је био неколико година претседник Суда вароши Београд и он је судио Нушићу 1887 године због песме „Смрт два раба“. Касније, у време „владановштине“, Христић је био извесно време министар правде у Владановом кабинету. Интересантно је да Христић не каже ни једну реч о овим демонстрацијама у својој књизи *Записи старог Београђанина*, књ. I—II, Књижара Бранислава Церковића-Ајхштета, Београд, 1923.

⁵ Борба од 30 априла 1882, 193.

⁶ Ћоса бр. 16 од 1 маја 1882, 128.

⁷ Борба од 30 априла 1882, 193.

⁸ Видело од 30 априла 1882, 2.

⁹ Државни архив НР Србије — Министарство просвете и црквених дела П бр. 2685 од 5 маја 1882.

¹⁰ Жив. Балугџић, Бачки слободоуман покрет и демонстрације против режима пре педесет година. *Политика* од 8 септембра 1936, 5.

¹¹ Борба од 7 маја 1882, 204.

¹² Према писању Борбе (бр. 52 од 6 маја 1882, стр. 201) Лазар Комарчић, коректор Државне штампарије и сарадник листа *Садашњост*, оптужио је Васу Пелагића пред Гарашанином да је он тобож говорио „како је требало да ђаци приликом оног насртаја полиције у Позоришту поотимљу тесак од жандарма па да исеку све министре“.

¹³ У свом извештају бр. 155 од 1 маја 1882) П бр. 2701 управник Милорад Шапчанин каже следеће: „На дан претставе пре подне саопштено ми је да ће бити при претстави звиждање“.

¹⁴ Исти извештај.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Споменница о стогодишњици Прве мушке гимназије, 208.

¹⁷ Ћоса бр. 16 од 1 маја 1882, 128.

¹⁸ Поменути извештај управника Народног позоришта П бр. 2701/1882.

¹⁹ Извештај директора Учитељске школе у Београду Љубе Ковачевића бр. 144 од 5 маја 1882/П бр. 2705.

²⁰ Исто.

²¹ Поменути извештај управника Народног позоришта.

²² Исто.

²³ Ћоса бр. 16 од 1 маја 1882, 128. — Нисам могао сазнати чији је орган и каквог је карактера био лист *Народно ослобођење*.

²⁴ Исто.

²⁵ *Дар-мар* је био лист за шалу, сатиру и забаву. Излазио је недељно од 1881 године. Уредник му је био Љубомир Петровић.

²⁶ Борба од 30 априла 1882 године наводи имена полицијских чиновника који су тукли демонстранте. То су: Скендеровић, Милан Нешић (некадашњи уредник *Народне воље*),

Мита Тасић, затим чланови кварта Радојко Поповић и Михаило Симић.

²⁷ Према већ цитираном извештају управника Народног позоришта (П бр. 2701) штета од полупаних прозора износила је 250 динара, отприлике половина прихода са једне претставе.

²⁸ Ћоса бр. 16 од 1 маја 1882, 128.

²⁹ П бр. 2593 од 29 априла 1882.

³⁰ Борба од 7 маја 1882, 204.

³¹ Борба од 12 маја 1882, 210.

³² Акт Управе вароши Београда бр. 6470 од 29 априла 1882/П бр. 2594.

³³ Исто.

³⁴ Акт Министарства просвете П бр. 2594 од 30 априла 1882.

³⁵ Исто.

³⁶ Извештај директора Прве београдске гимназије бр. 164 од 4 маја 1882/П бр. 2685.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто.

³⁹ Извештај ректора Богословије бр. 110 од 1 маја 1882/П бр. 2623.

⁴⁰ Поменути извештај директора Учитељске школе П бр. 2705/1882.

⁴¹ Преко Борбе од 30 априла 1882 (на стр. 193) четрдесет и два ђака Велике школе јавно је протестовало због напада полиције на демонстранте чланком „Разбојништво у Позоришту и омладина“.

⁴² П бр. 2628/1882.

⁴³ Неколико дана затим, пошто је комисија открила још неколико учесника на демонстрацијама, директор Светозар Милосављевић је смењен са дужности и премештен за професора у Лесковац. Нажалост, како је овај извештај достављен 15 маја 1882 године министру унутрашњих дела, нисам могао доћи до њега.

⁴⁴ П бр. 2678/1882.

⁴⁵ У Државном архиву НР Србије у Београду чува се и архива Министарства унутрашњих дела из тога времена. Међутим, како недостаје неколико свезака деловодног протокола (баш тих месеца), не могу се лако користити ни документа. Исто тако нисам могао користити ни архиву Управе града Београда. За овај рад користио сам само документа која су сачувана у архиви Министарства просвете.

⁴⁶ Саопштење Нушићеве кћери Гите Нушић-Предић.

⁴⁷ Поменути извештај директора Прве београдске гимназије П бр. 2685/1882.

⁴⁸ Због тога што је власник и уредник Ћосе Владимир Милојевић био затворен, Ћоса није излазио од 1 маја до 3 јула 1882 године. На Ћоси су сарађивали тада још и Драгутин и Војислав Илић, као и Лаза Пачу који је у младости био социјалиста. За ове две Нушићеве песме раније нисам знао те их нисам обрадио у чланку „Књижевна делатност младог Нушића“ (*Књижевност*, 1958, књ. XXVI, бр. 4, 345—358).

⁴⁹ Писмо Паји Марковићу-Адамову (*Бранково коло*, 1905, књ. XI, бр. 12, стр. 359—366). — Ја сматрам да, уколико је Нушић заиста био избачен из школе, онда је одлука морала доћи или постати извршна после завршеног испита зрелости. Или му је можда с јесени те године био забрањен упис на Велику школу, што је он сматрао избацивањем.

⁵⁰ Класификациони извештај директора београдске Реалке за школску 1881/82 годину бр. 184 од 27 јуна 1882/П бр. 3708.

⁵¹ Извештај директора Реалке у Београду Драгутина Пхајела. *Двадесетогодишњица београдске Реалке*, Државна штампарија, Београд, 1890, 179. — Онима који су били у затвору није дозвољено полагање разредних и матурских испита.

⁵² *Класификационе оцене ученика београдске Реалке 1881/82 године*. Београд, Штампарија код „Св. Саве“, 1882, 3.

⁵³ У песми „Смрт два раба“ која је објављена почетком маја 1887 године у *Новом београдском дневнику*. Због ове песме Нушић је изведен пред суд. Првостепени суд га је осудио на 2 месеца затвора, али му је Касација повећала казну на две године робије. Нушић је одржао нешто мање од године. Помилован је тек кад је настала промена странака на власти и када је Миланов апсолутизам почео нагло да слаби.

⁵⁴ О Нушићевом активном учешћу у организацији демонстрација против анексије Босне и Херцеговине види у његовом чланку „Како смо почели“. *Народна одбрана*, 1938, бр. 4, 30 јануар, 51—52.

LE JEUNE NUŠIĆ ET LES DÉMONSTRATIONS AU THÉÂTRE NATIONAL

D. VLATKOVIĆ

Le jeune Nušić, alors qu'il était encore au lycée, participa aux célèbres «grandes manifestations d'écoliers du XIXe siècle» au théâtre de Belgrade, détail fort peu connu jusqu'à présent. Ces démonstrations eurent lieu vers la fin du mois d'avril 1882 contre la pièce réactionnaire *Rabagas*, de l'écrivain français Saradoux qui raillait l'opposition et le socialisme. La pièce avait été mise au répertoire du théâtre par son directeur d'alors, un homme du régime, Milorad P. Šapčanin qui, quelques temps plus tard, n'osera pas présenter la première pièce de Nušić, *Le Député*, après avoir pris l'avis du dr. Vladan Djordjević, autre écrivain réactionnaire connu et ministre du régime.

Ces démonstrations furent préparés en secret, mais la police et la direction du Théâtre National en furent cependant informés à l'avance. Lors de la première de *Rabagas* une moitié de la salle était occupée par des élèves de toutes les écoles de Belgrade, en particulier par ceux de la Haute École et du Premier Lycée de Belgrade. Ils sifflèrent la pièce pour manifester contre le contenu antipopulaire et antisocialiste de la pièce. Sur l'ordre du Ministre de l'Intérieur d'alors, Milutin Garašanin, qui assistait à la repré-

sentation avec le Ministre de l'Education, Stojan Novaković, les gendarmes attaquèrent les élèves au sabre. Il y eut alors des heurts et des bagarres entre la police et les jeunes gens, aussi bien à l'intérieur du Théâtre que devant, bagarres qui eurent une fin sanglante. De nombreux jeunes furent matraqués, certains même blessés, tandis qu'une partie des manifestants tomba entre les mains de la police.

Nušić prit part à ces manifestations avec deux autres élèves du Lycée Moderne de Belgrade auquel il appartenait lui même alors, et ses camarades du Premier Lycée de Belgrade. Il se peut même qu'il ait été l'un des organisateurs de ces démonstrations. D'après le témoignage de l'un de ces lycéens, Nušić aurait été vu, un sifflet à la bouche. En tout cas il prit part aux bagarres, puisqu'un gendarme lui donna un coup de sabre sur le bras dont il en porta la cicatrice toute sa vie.

Le Ministre de l'Education ordonna à tous les directeurs des écoles de Belgrade d'interroger immédiatement tous les élèves qui avaient participé aux démonstrations. Il y eut une enquête générale, mais aussi bien les directeurs que les professeurs protégèrent

les jeunes gens. A cause de cette prise de position à l'avantage des élèves, le directeur du Premier Lycée de Belgrade, Svetozar Milosavljević, perdit sa place et fut déplacé en province. En vain l'Administration de la Ville de Belgrade et le Ministère de l'Intérieur aissayèrent-ils de faire avancer l'enquête, la police ne put jamais apprendre les noms des organisateurs.

Etant donné que le nombre des élèves qui avaient participé aux manifestations était très grand, on ne put prendre aucune mesure sévère contre eux. Ceux qui furent le plus sévèrement punis furent ceux que la police était parvenue à arrêter. Ils furent, en effet, jugés plus tard et ne purent pas, de ce fait, se présenter à leurs examens. La plus grande partie d'entre eux fut punie du cachot, tandis que les autres virent seulement leur note de conduite diminuée sensiblement.

Nušić, tout comme les autres de ses camarades du Lycée Moderne, reçut la note trois en conduite, et sans doute aussi quelques jours de cachot. Il a écrit par la suite que c'est à cause de ces manifestations qu'il aurait ensuite été mis à la porte de l'école, ce qui ne l'empêcha pas, cependant, de terminer normalement la septième classe (terminale) de l'école dans laquelle il se trouvait alors. Il est fort probable que c'est à cause de sa participation active à ces démonstrations qu'il lui fut interdit cette année-là de s'inscrire à la Haute Ecole de Belgrade, et c'est cela qu'il considéra sans doute comme une mise à la porte. C'est pour cette raison, vraisemblablement, qu'il devra s'inscrire, une année plus tard, comme étudiant à l'Université de Graz.

Que Nušić ait été à cette époque déjà très progressiste et actif dans la lutte contre le régime politique, cela se voit nettement d'après certaines de ses oeuvres littéraires publiées immédiatement après ces manifesta-

tions. Particulièrement caractéristiques sur ce point sont deux de ses poèmes publiés dans le journal humoristique *Ćosa*. Tandis que dans le premier il s'attaque au régime des Obrenović qui supprimait la liberté de presse, il donna comme sous-titre au second les mots suivants: »Dans ce poème on a supprimé ce que la police elle-même aurait supprimé«.

Ces démonstrations montrent la position progressiste défendue par la jeunesse belgradoise d'alors; elles eurent également leur importance pour Nušić lui-même. Elles étaient, en effet, la première participation à la lutte du jeune révolutionnaire Nušić qui, plus tard attaquera dans un de ses poèmes même le roi Milan, ce qui lui vaudra d'être condamné à deux ans de prison. On peut voir dans ces manifestations la répétition générale de toutes les manifestations ultérieures de jeunes et notamment de celles, célèbres de Belgrade en 1908, que Nušić avait organisées contre l'annexion de la Bosnie et de l'Herzégovine. Ces manifestations furent donc, pour Nušić, le premier pas dans la voie de la lutte pour la démocratie et contre le fascisme, qu'il continuera encore à la fin de sa vie. Ce qui est intéressant encore, c'est que ces manifestations ont eu lieu justement dans ce Théâtre National auquel il consacra une grande partie de son activité et la meilleure partie de son oeuvre.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Nušić en IVe (Premier à droite, en costume populaire).
 Fig. 2 — Nušić au milieu de quelques étudiants de la Haute Ecole (assis, en bas, avec un journal dans la main).
 Fig. 3 — Nušić à sa sortie de prison.
 Fig. 4 — Nušić dans les années 90 du XIXe siècle.
 Fig. 5 — Théâtre National de Belgrade vers la fin du XIXe siècle.